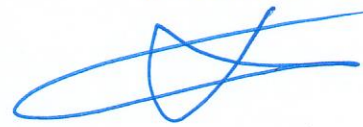

Czytalem
7.08.2026 r.

prof. dr hab. Wiesław Jan Wysocki
b. Instytut Nauk Historycznych
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Instytut Józefa Piłsudskiego Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski
w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr. Adama Stefana LEWANDOWSKIEGO
Tradycje walk o niepodległość II RP
w pamięci historycznej opozycji antykomunistycznej w PRL
(1976 – 1989)

**Traditions of the struggle for independence of the Second Polish Republic
in the memory of the historical anti-communist opposition
in the Polish People's Republic (1976 – 1989)**

Dysertacja Adama S. Lewandowskiego powstała w Akademii Finansów i Biznesu Vistula z siedzibą w Warszawie pod kierunkiem dr hab. Jolanty Załączny, prof. AFiB Vistula.

Recenzent pozostaje pod wrażeniem wyzwania, jakie podjął Doktorant, podejmując temat wyjątkowej wagi, mało dotąd znany lub wręcz zapoznany, tu ujęty w stosunkowo obszerne, dwutomowe – liczące łącznie 335 kart/stron – i komplementarne studium.

Dystertacja liczy rozdziały ze stosownym wstępem i zakończeniem oraz wykazem skrótów, bibliografią, streszczeniami – w języku polskim i angielskim.

Układ pracy doktorskiej zachowuje proporcje i ta harmonia wewnętrzna wygląda następująco: wstęp – ss. 5 -27 (22); rozdział 1 – ss. 28 – 88 (60); rozdział 2 – ss. 89 – 152 (63); rozdział 3 – ss. 153 – 205 (52), rozdział 4 – ss. 206 – 279 (73); zakończenie – 280 – 285 (6). Niemal klasyczny układ świadczy o przemyśleniu tytułowej kwestii, dobrej koncepcji konstrukcyjnej i metodologicznej.

Niewątpliwie urzeka – co recenzent, choćby z racji swego doświadczenia w zakresie recenzowania dysertacji doktorskich a nawet habilitacyjnych, pragnie szczególnie podkreślić bardzo wysoką estetykę pracy, zarówno pod względem ogłędu, jak też poprawności edytorskiej i gramatycznej. Do tego dochodzi elegancja językowa i stylistyczna oraz bogactwo słownictwa.

Rozwój naukowy Doktoranta

Adam S. Lewandowski jest historykiem, społecznikiem, urzędnikiem państwowym. Jest autorem blisko 40 publikacji naukowych, popularnonaukowych i popularyzujących historię Polski – w tym 5 książek i kilkudziesięciu artykułów w ogólnopolskich tytułach prasowych. Pełni funkcję sekretarza naukowego pisma „Opinia nurtu niepodległościowego. Kwartalnik Ośrodka Myśli Niepodległościowej”, jest redaktorem pisma naukowego „Niepodległość”, sprawował w pewnym okresie funkcję rzecznika prasowego Prezydium Zarządu Głównego Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej. Dał się poznać jako inicjator i organizator kilkudziesięciu uroczystości i innych wydarzeń upamiętniających bohaterów walk o niepodległość RP, w tym m.in. marszu pamięci Józefa Piłsudskiego w 2017 roku.

Pracował w Urzędzie ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych, skąd przeszedł do centrali Instytutu Pamięci Narodowej. Pełnił obowiązki rzecznika IPN, obecnie jest zastępcą dyrektora Biura Prezesa IPN.

W bibliografii dysertacyjnej zamieszczonych jest 15 tekstów autorstwa Autora (w układzie chronologicznym) -

- * *Józef Piłsudski w Druskiennikach*, Bydgoszcz 2008;
- * *Ruch Młodej Polski. Historia i współczesne reminiscencje*, „Historia i Polityka” 2009, nr 1 (8);
- * *Jan Paweł II na drukach podziemnych*, Bydgoszcz 2009;
- * *Druki podziemne o Józefie Piłsudskim*, Bydgoszcz 2011;
- * *Józef Piłsudski na Maderze*, Bydgoszcz 2013;
- * „Solidarność” na szlaku Józefa Piłsudskiego, Bydgoszcz-Warszawa 2015;
- * *Józef Piłsudski wzorem walczących o niepodległość w latach 1939-1989 na wybranych przykładach*, [w] *Józef Piłsudski. Człowiek, żołnierz, polityk*, red. Z. Girzyński, J. Kłaczek, Toruń 2016;
- * *Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Historia i pamięć*, Warszawa 2018;
- * *Piłsudski na winiecie. Wizerunek Józefa Piłsudskiego w prasie podziemnej w latach 1979-1989*, Warszawa 2019;
- * *Interrex. Niepodległościowe środowisko kombatantów wobec Prymasa Stefana Wyszyńskiego w latach 1950-1981*, Warszawa 2020;
- * *Kazimierz Pluta-Czachowski „Kucza”. Działalność od 1945 roku w świetle zachowanych materiałów SB*, Warszawa 2022;
- * *Piłsudczykowski nurt niepodległościowy w PRL w latach 1956-1979*, „Biuletyn IPN” nr 11 (216), 2023;
- * [dr Andrzej Anusz rozmawia z A.S. Lewandowskim], *Był dla nas symbolem niepodległości*, portal „Przystanek Historia” (wersja internetowa, dostęp 20 VIII 2024);
- * *Najważniejszy dzień dla piłsudczyków. Rzecz o imieninach Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego* [z 19 III 2022], (wersja internetowa);
- * *Piłsudski i piłsudczycy w warszawskiej przestrzeni publicznej. Kult i upamiętnienia trwałe (na wybranych przykładach)*, [w] *Autentyzm miejsc pamięci i jego rola w budowaniu tożsamości narodowej*, red. Marta Milewska, Warszawa 2024.

Do powyższych tekstów należy dodać artykuły dotyczące Legionów Polskich, jak np. *Legioniści na przerwie* („Świat wokół Marszałka” 2015, s. 9-10), czy obchodów rocznic 11 Listopada, co poświadcza szkic *Święto Niepodległości na łamach podziemnej prasy w latach 1976-1989 na wybranych przykładach* („Niepodległość”. Czaśpismo poświęcone najnowszemu dziejom Polski, T. LXIX, Warszawa-Londyn-New York 2020, s. 479-495).

Z innych druków dla pełniejszego obrazu osobowości młodego historyka, jakim jest Adam Lewandowski, wskazać należy publikacje:

- * *Z Piłsudskim na sztandarze. Działalność młodzieżowego stowarzyszenia „Pokolenia Niepokornych” w latach 2015-2017*, Warszawa 2018;
- * *Uniwersytet Józefa Piłsudskiego*, „Stolica” nr 3 (2298), marzec 2017;
- * *Zapomniane imię Uniwersytetu Warszawskiego*, „wSieci Historii” nr 9 (40), maj 2015;
- * *Uniwersytet Warszawski ma patrona!* „Koncept. Magazyn akademicki” nr 35, maj 2015;

- * *Piłsudski i piłsudczycy w warszawskiej przestrzeni publicznej. Kult i upamiętnienia trwałe (na wybranych przykładach)*, [w] *Autentyzm miejsc pamięci i jego rola w budowaniu tożsamości narodowej*, red. M. Milewska, Warszawa 2024, s. 163-184;
 - * *Epigon niepodległościowego romantyzmu. Walery Sławek (1883-1939)*. „Biuletyn IPN” nr 4 (173), kwiecień 2020, s. 110-119;
 - * *Niepodległościowa sztafeta pokoleń, czyli inauguracja Narodowego Dnia Pamięci Żołnierzy Wyklętych* [tekst o charakterze informacyjnym], „Opinia Nurtu Niepodległościowego”. Kwartalnik Ośrodka Myśli Niepodległościowej, nr 9, 2015, s. 32-39;
 - * *Osobiste podsumowanie Roku Marszałka Józefa Piłsudskiego*, „Opinia Nurtu Niepodległościowego”. Kwartalnik Ośrodka Myśli Niepodległościowej, nr 17, 2017, s. 7-16.
 - * *Wojna polsko-bolszewicka w pamięci opozycji demokratycznej w PRL (na wybranych przykładach)*, „Opinia Nurtu Niepodległościowego”. Kwartalnik Ośrodka Myśli Niepodległościowej, nr 42 (140), 2023, s. 286-294;
 - * *Ks. Józef Maj. Pieśń uszła cało. Formy pamięci o wojnie 1920 roku w warszawskim środowisku akademickim podczas komunizmu*, „Opinia Nurtu Niepodległościowego”. Kwartalnik Ośrodka Myśli Niepodległościowej, nr 46 (144), 2024, s. 178-182;
- Nawiasem mówiąc, w tym samym periodyku (co wyżej) ukazał się wspomniany wcześniej tekst Doktoranta Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie. *Historia i pamięć* (nr 21, 2018, s. 177-218).

Adam S. Lewandowski należy do cenionych popularyzatorów wiedzy historycznej; jego teksty znajdują się na portalu Przystanek Historia IPN (niektóre spełniają wymogi tekstów naukowych, inne mają charakter popularno-naukowy). Oto przykłady tych tekstów:

- * *Bitwa Warszawska 1920 w pamięci opozycji antykomunistycznej* (z 14 VIII 2021);
- * *Józef Piłsudski – patron na każde czasy*;
- * *Miłe miasto zdobyte* (z 30 X 2020);
- * *Kapitan Wacław Denhoff-Czarnecki – bohater roku 1920 – niezapomniany*;
- * *Przewrót majowy* (20 X 2020);
- * *Płk Wacław Lipiński: Dziennik obrony Warszawy* (rozmowa Rafała Dudkiewicza z Adamem S. Lewandowskim z 14 VIII 2021)
- * *Wyklęty piłsudczyk. Historia ppłk. Wacława Lipińskiego*;
- * *Zanim powstała Armia Krajowa. Zaskakujące początki polskiej konspiracji wojskowej II wojny światowej* (14 IV 2022).

Doktorant organizował i uczestniczył w konferencjach naukowych.

- * Referat *Piłsudski i piłsudczycy w warszawskiej przestrzeni publicznej – kult i upamiętnienia trwałe* wygłoszony podczas konferencji „Autentyzm miejsc pamięci i jego rola w budowaniu tożsamości narodowej”, organizowanej przez Oddział Warszawski IPN 25 X 2022;
- * Referat *Opozycja demokratyczna w PRL w poszukiwaniu autorytetów. Na przykładzie wybranych tytułów prasy drugiego obiegu* wygłoszony podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej „Autorytety i ich aktualizacja wobec wyzwań współczesności – perspektywa interdyscyplinarna”, organizowana przez Wydział Humanistyczny AfiB Vistula – Filia Akademii im. Aleksandra Gieysztora oraz Towarzystwo Naukowe Educare 4 III 2024;

* Uczestniczył w dyskusji podczas konferencji naukowej „>Obywatel, obywatelka, obywatelskość< – społeczeństwo obywatelskie jako element ekonomii społecznej”, organizowanej przez Mazowiecki Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej i Akademię im. Aleksandra Gieysztora, filię AfiB Vistula 18 X 2022;

* Brał udział bierny w kilkunastu konferencjach naukowych ogólnopolskich lub lokalnych.

Doktorant podejmował się organizowania konferencji naukowych i debat, etc. 15 IV 2023 organizował dyskusje i występował dwukrotnie jako prelegent podczas Kongresu Pamięci Narodowej zorganizowanej na Stadionie Narodowym przez IPN; w podobnej roli wystąpił w dyskusji nad postacią ppłk. Wacława Lipińskiego zorganizowanej przez IPN i IJP w Warszawie

Obok wygłaszanych tekstów podczas konferencji, sesji, moderowania czy tylko biernego uczestnictwa brał udział w panelach dyskusyjnych, czego przykłady znajdują się na stronie internetowej Przystanku Historia IPN:

* „Sztafeta pokoleń – przekazywanie pamięci i formacje kolejnych generacji Polaków przez organizacje społeczne” z 13-15 IV 2023 (A.S. Lewandowski występował w towarzystwie Stanisława Kocięłowskiego, Andrzeja Anusza, Pawła Kurtyki, Marka Wernica i Tadeusza Płużańskiego);

* W trakcie II Kongresu Żołnierzy Wyklętych w Muzeum Żołnierzy Wyklętych w Więźniów Politycznych PRL 7-8 III 2026 uczestniczył w panelu z Tomaszem Karasińskim, Weroniką Gawińską-Brulikis, Sławomirem Wojdatem i Tomaszem Żurowskim);

* „Autentyzm miejsc pamięci – jego rola w budowaniu tożsamości narodowej”, w której Doktorant występował obok Mirosława Golona, Pawła Gługła, Beaty Michalec, Anny Śnieżko i Michała Świdwa a dyskusję panelową prowadziła prof. Jolanta Załęczny.

Dopełnieniem aktywności Doktoranta pozostaje jego obecność w mediach - przykładowo odbył rozmowę radiową (PR1) 2 V 2023 z okazji Dnia Flagi oraz Dnia Polonii i Polaków za Granicą; rozmawiał w TVP Info 2 V 2023 nt. Dnia Flagi i Narodowego Święta 3 Maja; w PR1 10 V 2023 dyskutował nt. II RP; ukraińskiej telewizji Espresso 8 XI 2023 przedstawiał historię Święta Niepodległości; dla TV Polonia wypowiedział się 5 XII 2023 o warszawskich śladach Józefa Piłsudskiego itd. Tych wystąpień w mediach było bardzo wiele; Adam S. Lewandowski jest niewątpliwie człowiekiem medialnym i z dobrym efektem wykorzystuje i ten osobisty walor.

Przywołana wielce różnorodna bibliografia publikacji i aktywności naukowej Doktoranta pokazuje jak długo zajmował się tematyką przedstawionej dysertacji (publikacje jeszcze przed podjęciem studiów – vide: *Józef Piłsudski w Drusienikach* z 2008 r. oraz – już z okresu studiów - *Józef Piłsudski na Maderze* z 2013 r.) i jak poważnie wnikał w jej zagadnienia we wcześniejszych tekstach. Sama ilość tych tekstów jest też niewątpliwym dodatkowym atutem dorobku naukowego Autora.

Na marginesie powyższego bogatego dorobku Doktoranta oczywista wydaje się uwaga recenzenta o estetyce zewnętrznej i merytorycznej dysertacji; efekt doświadczenia edytorskiego owocuje w pracy doktorskiej w najlepszym wydaniu.

Analiza dysertacji doktorskiej

*temat, zakres chronologiczny i problemowy

Zainteresowanie się mgr. Adama Lewandowskiego opozycją antykomunistyczną i egzemplifikacją dziedzictwa niepodległościowego wraz z niepodległościową postacią spóźnionego Józefa Piłsudskiego – jak sam to przyznaje Doktorant – kształtowało się stopniowo, ale jest to temat dogłębnie przemyślany i równie wnikliwie zanalizowany. Siłą rzeczy podjęty temat musiał być skonfrontowany z oficjalną historiografią i propagandą reżimową, co zaowocowało swoistym starciem dwóch światów kreujących historię. Z oczywistym opowiedzeniem się Doktoranta po jednej ze stron owego świata.

Zakres chronologiczny tematu (1976 – 1989) może budzić kontrowersje i prowadzić do podjęcia dyskusji z Autorem w tej kwestii. Jednakże sam Doktorant ucina taki dialog rozważając we wstępie do dysertacji możliwe różne warianty określenia czasowego. Ostatecznie swój wybór uzasadnia rzeczowymi i przejrzystymi kwantyfikatorami (...*przede wszystkim z pobudek czysto porządkowych oraz prawnych...* - s. 21), z którymi można wprawdzie dyskutować, ale jednocześnie trzeba uznać prawo samego Autora do zakreslenia czasokresu swojej dysertacji. Recenzent prawo takiego wyboru potwierdza i akceptuje.

Zakres problemowy pracy doktorskiej jest wyraźnie przemyślany, zdyscyplinowany do najważniejszych wątków i bardzo konsekwentnie przedstawiony. Dysertacja jest spoista w swojej konstrukcji i odgrywają w niej wielką rolę elementy przyczynowo-skutkowe.

** baza źródłowa

Elementarnym wyróżnikiem twórczej pracy naukowej pozostają zasoby archiwalne; Doktorant wykorzystał siedem takich instytucji gromadzących źródła (Archiwum Akt Nowych, Archiwum Europejskiego Centrum Solidarności, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, Poznaniu i Kielcach, Zbiory Ośrodka KARTA, Zbiory Rodziny Sikorskich) oraz stosunkowo bogaty zasób własnych autorskich zbiorów. Są to nadzwyczaj obfite zasoby tytułów różnego rodzaju pism opozycji antykomunistycznej z czasokresu określonego w tytule, których zawartość Autor poddał wnikliwej analizie.

Dysertacja oparta jest na wyjątkowo dużej bazie źródłowej tekstów drukowanych, głównie tzw. drugiego obiegu. Wystarczy sięgnąć do statystyki: Autor wykorzystał 85 tytułów prasy drugiego obiegu, 102 druki zwarte drugiego obiegu, szereg właściwych aktów prawnych, 26 źródeł drukowanych, wspomnień i pamiętników, prasę obiegową ówczesnego okresu, wreszcie 498 opracowań oraz 13 pozycji netograficznych. Te dane statystyczne pozwalają jednoznacznie stwierdzić, że praca doktorska oparta jest na obszernej bazie źródłowej, co jest konsekwencją mozolnej i skrupulatnej analizy tej wielości zasobów źródłowych. Jednocześnie sam Doktorant stwierdza, że wykorzystane źródła mają charakter typowy i nie mogą pretendować do pełnej prezentacji, co warto podkreślić jako samoświadomość autorską o podjęciu gigantycznego zadania zmierzenia się z dorobkiem drugiego obiegu. Stwierdza wyraźnie: *Badacz dziejów XX w. z reguły nie zdoła dotrzeć do wszystkich źródeł. Z taką świadomością autor podjął jednak wyzwanie, mając przekonanie, że nie będzie w stanie poddać analizie całości zgromadzonych źródeł* [s.14]. I dalej: ... *autor postawił sobie za cel podjęcie próby zebrania jak największej liczby materiałów i omówienie problemu pamięci walk o niepodległość w jak najszerszym ujęciu* [s. 19]. Z jednej strony wyrażna skromność, a nawet naukowa pokora (dziś tak bardzo potrzebna ludziom nauki), wobec rozległego i

trudnego do przepracowania materiału źródłowego zderza się ze stroną drugą – ambitnymi planami i pojęciem wyzwania panowania nad zasobem źródłowym. Świadomość ograniczoności warsztatu badawczego i romantyczna ambicja zaowocowała bardzo ważnym dziełem naukowym młodego Historyka. Z takim podejściem do pracy naukowej można wróżyć Doktorantowi wiele sukcesów w tej materii.

*** konstrukcja pracy

Autor zastosował układ zagadnieniowo-chronologiczny, co wydaje się oczywistym i racjonalnym elementem warsztatowym. Aspekty stanowiące główną tezę tematu ujęte zostały w cztery rozdziały ze szczegółowymi podrozdziałami.

Temat ujęty został przejrzyście z wyraźnym uwzględnieniem elementu przyczynowo-skutkowego i z jednoznacznymi wnioskami.

**** ocena pod względem formalnym i merytorycznym

Dysertacja Adama Lewandowskiego nie powstała na badawczej „pustyni”; poza Autorem tematykę w większym – mniejszym zakresie podejmowali inni. Zasługą Doktoranta jest stworzenie konkretnego kompendium wiedzy, usystematyzowanie problemów badawczych i ewaluacja wcześniejszych i własnych wniosków wraz z oszacowaniem wartości, skuteczności i wpływu na stan świadomości.

Doktorant sformułował następującą hipotezę badawczą: *Przekazywana pamięć historyczna dotycząca dziejów Polski, w tym wypadku przede wszystkim chwalebnych momentów oręża polskiego w walce o niepodległość i granice II RP, poprzez podziemną prasę i inne działania [...] miała niezwykle ważne znaczenie dla codziennego funkcjonowania opozycji antykomunistycznej. To właśnie inspiracje z tego dziedzictwa pamięci były motywacją dążeń wolnościowych opozycjonistów i kształtowały szerokie postawy społeczne.*

***** ocena pod względem metodologicznym

Doktorant sięgnął do dobrego warsztatu naukowego i świadomie wykorzystał kilka metod badawczych, a szczególnie metodę progresywną, dedukcyjną, indukcyjną, geograficzną, porównawczą oraz wnioskowania z milczenia źródeł [por. s. 23-24].

Dążył do precyzyjnego dookreslenia ważnych terminów dla opracowania, jak pamięć zbiorowa, świadomość historyczna, tradycja piłsudczykowska, dziedzictwo II RP ect. Przywołuje definicje i określenia różnych autorów, by uzasadnić swoje racje. Jednocześnie zastosowany mechanizm metodologii wykazał walory warsztatu badawczego Doktoranta.

Wstęp

Wstęp prezentuje przede wszystkim swoiste elementy techniczne, które rzeczowo i wnikliwie uzasadniają wykorzystane w dysertacji przez Doktoranta czynniki jego warsztatu naukowego. Autor skrótowo i rzeczowo przedstawia problematykę a zwłaszcza formułowane tezy badawczew w swojej pracy doktorskiej.

Struktura pracy – według Doktoranta – ma układ zagadnieniowo-chronologiczny, zaś zastosowane metody: progresywna, dedukcyjna, indukcyjna, geograficzna, porównawcza oraz wnioskowanie z milczenia źródeł – pozostają adekwatnym elementem analizy i interpretacji źródeł.

Doktorant motywuje przyjęte w tytule daty graniczne. Data końcowa odwołuje się do motywacji formalno-prawnej, czyli 31 grudnia 1989 r., z zaakcentowaniem, że wiąże się z nią zmiana nazwy państwa, lub do 4 czerwca 1989 r. i koncesjonowanych wyborów (*nota bene* – warto pamiętać, iż w konsekwencji tego głosowania sejmowego powstał gabinet Tadeusza Mazowieckiego z wicepremierem/ministrem MSW – co oznaczało awans – gen. Czesławem Kiszczakiem, co dla wielu było powiewem grozy. W motywacjach znalazło się też odniesienie do aktu przekazania insygniów państwowych przez prezydenta Ryszarda Kaczorowskiego, co zamykało dzieje II RP i dało asumpt do powstania III RP, choć bez prawnego nawiązania do wspomnianej II RP. Recenzenta przekonuje to ostatnie odwołanie, gdyż ma głębsze uzasadnienie aksjologiczne niż pozostałe, bardziej publicystyczno-propagandowe. Nie oznacza to wszak odrzucenia owych racji, gdyż ich siła politycznej pragmatyki zdominowała ostatnie dziesięciolecie.

Rozdział 1. *Organizacja środowiska opozycyjnego w PRL.*

Opis sytuacji wewnętrznej w Polsce w latach 1976-1990 i powstanie pierwszych struktur opozycji antykomunistycznej (1976-1980) z prezentacją najważniejszych indywidualności stanowi bazę dla całej dysertacji. Pojawienie się zjawiska legalnej „Solidarności” (1980-1981) sprawiło, że elitarne działania opozycji nieoczekiwanie stały się egalitarne i objęły owe przysłowiowe „10 milionów” członków ruchu syndykalnego, który przybrał cechy ruchu społecznego, wolnościowego a nawet niepodległościowego. Z tym stanem rzeczy ruch ten poddany jest restrykcjom i represjom stanu wojennego, co powoduje zmiany strukturalne i przejście do form podziemnej działalności. Struktury opozycyjne – a pod parasolem podziemnej „Solidarności” lub obok niego – pojawiły się inne formacje podziemne w schyłkowym okresie PRL (do 1989 r.). Według Autora wielkie znaczenie i ważną rolę w działaniach opozycji należy przypisać weteranom wojen światowych, kombatanom-legionistom, żołnierzom 1920 r. i z formacji Polskiego Państwa Podziemnego. Trudno w tym wypadku z Doktorantem polemizować, gdyż byli oni na swój sposób symbolami legendy walki o wolność ojczyzny.

Bardzo ciekawy wątek dotyczy „starej wiary” (pisanej także dużymi literami), której nieformalnymi przywódcami byli generałowie II RP Boruta Spiechowicz, Roman Abraham, Jan Jagmin Sadowski i inni wyżsi oficerowie Września i PSZ oraz oficerowie konspiracji krajowej a także „Wyklęci”. Osobną grupą byli legioniści, najlepiej zorganizowani w Krakowie i mający poparcie ówczesnego kard. Karola Wojtyły. Należałoby jeszcze wspomnieć o formalnej warszawskiej strukturze „Duszpasterstwa Kawalerii i Artylerii Konnej” z ks. płk. Tadeuszem Uszyńskim i chyba też o Kole Weteranów Wojny Polsko-Bolszewickiej 1920 r. przy warszawskim kościele akademickim św. Anny z ks. Józefem R. Majem (to ostatnie środowisko wymienione jest w rozdziale 3 na s. 195-6).

Doktorant nieco uwagi poświęca emigracji niepodległościowej i jej aktywności politycznej (s. 63), mimo, iż wątek ten jest poza ścisłym tematem rozprawy, koncentrując się na oddziaływaniu zagranicznych ośrodków – w tym Radia Wolna Europa i Głos Ameryki – na świadomość społeczeństwa a zwłaszcza opozycji w kraju. Wydaje się, że Autor jakby nakładał sobie ograniczenia, by nazbyt szeroko nie zakreślać pola swoich dociekań.

Rozdział 2. *Pierwsze lata walk o niepodległość Polski w pamięci opozycji antykomunistycznej.*

Rozdział ten prezentuje działania niepodległościowe PPS sprzed wybuchu I wojny światowej, o jakich pamiętano w kręgach opozycyjnych. Z kolei kultywowanie zakazanej wprawdzie, ale żywej pamięci o Pierwszej Kompanii Kadrowej, o galicyjskim Piemencie i skradzionych (jeszcze wówczas) Oleandrach krakowskich stanowiło swoiste natchnienie dla aktywności opozycjonistów, zwłaszcza niepodległościowych. Szczególnym świadectwem był powrót do tradycji Marszów Szlakiem Pierwszej Kompanii Kadrowej; systematycznie w drugim obiegu pojawiało się na ten temat coraz więcej informacji i sympatyków „maszerowania” z Oleandrów przybywało. Legenda I Brygady Legionów Polskich była równie żywa w pamięci opozycji a w konsekwencji Święto Niepodległości 11 listopada – obchodzone dla przeciwstawienia się „22 lipca” i pamięć, która wyrażała swoisty wzorzec niepodległości. Wyraźnie można też z tego wyczytać, że było to nie tylko dziedzictwo pamięci, ale i inspiracja dla wielu działaczy antykomunistycznych.

Rozdział 3. *Odradzające się Wojsko Polskie i walki o granice II RP.*

Nasza historia odrodzenia państwowości doświadczyła ogromu zagrożenia; ledwie co odzyskane państwo, które nie miało jeszcze granic, trzeba było obronić przed nawałą bolszewicką, co wymagało od sukcesorów niepodległości ogromnego wysiłku w warunkach groźby totalnego unicestwienia nowo odzyskanej państwowości. Stąd żywa pamięć o wysiłku i ofierze zarówno żołnierza polskiego i wszystkich obywateli. Obrona Lwowa 1918 roku zapisała się w pamięci każdego pokolenia, toteż żywa była także w świadomości opozycji. Znaczenie obrony Lwowa i rola Orląt – wydobyte z druków pozadebitowych – miały ogromną wagę dla polskiej tradycji patriotycznej.

Wojna polsko-bolszewicka i obchody Święta Wojska Polskiego w rocznicę bitwy warszawskiej 15 sierpnia, tak brutalnie zmanipulowane przez historiografię komunistyczną w oficjalnych przekazach, zostało wnikliwie eksponowane przez Doktoranta. Podziemne druki podjęły tę walkę z „oficjalną” interpretacją komunistyczną i tę walkę – co jednoznacznie dokumentuje Autor – zdecydowanie wygrały.

Także inne wydarzenia historyczne związane z walką i odbudową II RP, powstania śląskie, wielkopolskie, legenda Błękitnej Armii i jej dowódcy gen. Józefa Hallera mają swoje miejsce – co udowodnił Adam Lewandowski w tym rozdziale – w pamięci opozycyjnych działaczy i jest to niewątpliwie przekaz dziedziczny - z pokolenia na pokolenie.

Ta swoista oczywistość, jaką wskazał Doktorant w trzecim rozdziale swojej dysertacji, prezentując wojnę z bolszewicką Rosją, walki o Lwów, święto Wojska Polskiego, rolę Błękitnej Armii i powstań, które walczyły się do ukształtowania granic Odrodzonej Polski, przypomina patriotyzm definiowany przez porównanie do powietrza, którym się oddycha, i trzeba dbać, by było w nim jak najmniej toksyn. A swoją drogą, nawet osoba Autora uległa zadziwieniu masowością i trwałością narodowego mitu (legendy) polskości Lwowa (z jego dewizą „semper fidelis”) czy legendy 1920 r.

Rozdział 4. *Miejsce Józefa Piłsudskiego w działaniach opozycji antykomunistycznej.*

Postać Piłsudskiego pozostaje zjawiskowa, symboliczna, mityczna wręcz, znacząca wielce i egzemplifikująca imponderabilia. Toteż Marszałek – przywoływany wielokrotnie wcześniej – ma

swoje szczególne miejsce w dysertacji Adama Lewandowskiego, z wyraźnym podkreśleniem jego roli edukacyjnej i społecznej oraz swoistym *pars pro toto* mitu II RP. Wystarczy przytoczyć podtytuły rozdziału czwartego, bo tłumaczą najlepiej treść w nim zawartą. *Nie tylko Piłsudski – sylwetki wojskowych w II RP na łamach drugiego obiegu. / Marszałek Józef Piłsudski w pamięci opozycji. / [Piłsudski na łamach prasy opozycyjnej. / Sylwetka Józefa Piłsudskiego w drukach zwartych. / Druki okolicznościowe poświęcone Piłsudskiemu. / Manifestacje, upamiętnienie i inne działania związane z Piłsudskim.].*

Piłsudski i inne przywołane postaci ze świata niepodległej II RP pozostają motywacją, inspiracją i natchnieniem ideowym dla działaczy opozycji niepodległościowej z jej etosem walki i służby, by niepodległość urzeczywistnić ponownie.

Uwagi szczegółowe

- s. 31 – nie: II Korpus (choć często używane w takim zapisie), popr.: 2. Korpus.
- s. 33 – niezręczność: ...*wyбір kardynała Karola Wojtyły na nowego papieża*... Prośba o większą elegancję języka.
- s. 34 – gramat.: ...*głowa kościoła katolickiego*... (Kościół jako instytucję zapisujemy dużą literą).
- s. 52 – nie: członek AK a **żołnierz** AK.
- s. 55 – Autor pisze o nadaniu imienia Gdańskiej Stoczni Remontowej, która nie miała wcześniej patrona, marsz. Józefa Piłsudskiego. Stało się tak po zmianie patrona Stoczni Gańskiej im. Lenina na gen. Kazimierza Sosnkowskiego, choć ten fakt nie zyskał większego nagłośnienia. Na s. 230-231 więcej o okolicznościach nadania patrona Stoczni Remontowej.
- s. 64 – w tekście jest zwrot: *pisma wybrane Józefa Piłsudskiego* - bez cudzysłowu i dużych liter, choć w przypisie 187 zapis jest poprawny i dotyczy przedruku niektórych tekstów z „Pism zebranych” J. Piłsudskiego.
- s. 67 – „Bogurodzica, to ojców naszych śpiew” wydaje się być poprawnym tytułem; u Autora jest ... **do** ojców...
- s. 73 – pojawia się przy Grupach Bojowych informacja o wydawnictwie podziemnym „Rytm”, lecz bez żadnego odniesienia, że była to prowokacyjna inicjatywa Służby Bezpieczeństwa, ujawniona dopiero ok. 2010 r.
- s. 96 p. 35 – wspomnianą odznakę „Za wierną służbę” zaprojektował i wykonał wojciech Jastrzębowski, późniejszy rektor ASP w Warszawie i senator RP, projektant żałobnego wystroju stolicy w chwili śmierci Marszałka, w tym Belwederu i *castrum doloris* w katedrze warszawskiej oraz katafalku na Polu Mokotowskim.
- s. 108-110 – podjęta sprawa Kopca Józefa Piłsudskiego w Krakowie – dewastacji i prób ratowania obiektu. Autor nie podjął kwestii konfliktu wewnętrznego w powołanym społecznym Komitecie Ratowniczym, by przywołać tylko dwa nazwiska – Jerzy Bukowski i Krystian Waksmundzki. Konfrontacyjne lub symetryczne inicjatywy bulwersowały środowiska opozycyjne nie tylko Krakowa.
- s. 112 – Kościół katolicki jako instytucję zapisujemy dużą literą. Podobnie jest na s. 130, tyle, że w przywołanym cytacie, więc może tak być w oryginale.

s. 157 - ... *eucharystia*... Ze względu na szacunek dla dziedzictwa chrześcijańskiego winno się pisać dużą literą. Podobnie jak Msza św., przez Autora pisana wielokrotnie małą literą, co zostało zresztą w pewnych kręgach liberalno-laickich przyjęte jako norma.

s. 187 - ...*lata II RP*... Nieco zaowalowanie Autor uznał II RP jako czasokres międzywojenny (*nota bene* takie określenie byłoby właściwsze), gdy II wojna światowa – którą Doktorant wydziela - to też czas II RP. Dla legalistów II Rzeczypospolita po II wojnie światowej - według obowiązującej Konstytucji - trwała dalej na powojennym politycznym wychodźstwie. We współczesnym myśleniu pojawiają się jakieś złogi historiografii komunistycznej w postaci nieprecyzyjnych określeń. Trzeba wyraźnie widzieć trzy fazy II RP – międzywojnie, czas II wojny światowej z emigracją wojenną i Polskim Państwem Podziemnym oraz lata 1945-1990 z emigracją polityczną.

s. 263 – niewątpliwy lapsus: Piłsudski to jedna z *najbardziej kontrowersyjnych postaci historycznych*...

s. 275 – o upamiętnieniu postaci Józefa Piłsudskiego w archikatedrze warszawskiej szerzej pisze M. Kolmasiak, *Niepokorny. Profesor Zbigniew Wójcik – patriota, strażnik pamięci Piłsudskiego, historyk*. Warszawa 2025 (*nota bene* praca wykorzystana przez Doktoranta), gdzie opisana jest skuteczna interwencja prof. Wójcika u papieża Jana Pawła II w tej sprawie.

s. 246-247 – szerszy passus o Uniwersytecie Józefa Piłsudskiego (od 1935 r.), zwanym od powojnia Uniwersytetem Warszawskim, o reakcjach władz uczelni, kadry i studentów na próby przywrócenia dawnej nazwy. Wydaje się wszak, że wątek ten Doktorant potraktował względnie oszczędnie i skrótowo, choć sam był zaangażowany w przywróceniu imienia Marszałka swojej uczelni. *Nota bene*, patrona UJP w formie legalno-prawnej nie odebrano, zaś kadra Wydziału Historycznego uznała Piłsudskiego za postać kontrowersyjną.

s. 253 – ad hoc – należałoby napisać kursywą.

s. 255-256 – warto dodać, że prof. Andrzej Garlicki, przy wszystkich jego obciążeniach, miał dostęp do materiałów źródłowych w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, gdzie prowadził rozmowy (a później korespondował) z prof. Wacławem Jędrzejewiczem. Stąd bardzo krytyczne oceny publikacji Garlickiego przez Jędrzejewicza, wyrażające zarówno zawód, jak i rozczarowanie pisarstwem warszawskiego historyka.

Niewiele recenzenckich uwag, z których szereg jest formalnych i mało istotnych lub jest tylko dopełnieniem czy uszczegółowieniem poruszanych przez Doktoranta wątków, świadczy o Jego pełnym panowaniu nad całością omawianej problematyki i jej wnikliwym analizowaniu. Jest to świadectwo merytorycznej fachowości i nader dobrej realizacji warsztatu naukowego.

Usterki gramatyczne:

- s. 50, 128, 229, 139, 249.

Tak minimalna ilość usterek gramatycznych wskazuje na ewidentny puryzm językowy – gramatyczny i stylistyczny.

Usterki interpunkcyjne:

- s. 8, 14, 19, 20, 23, 40, 50, 60, 63, 81, 89, 105, 117, 124, 128, 134, 150, 154, 166, 169, 177, 178, 195, 196, 204, 216, 252, 254, 255, 264.

Przywołane tu nieliczne (sic!) usterki interpunkcyjne i brak innych uwag dotyczących stylu, języka i frazeologii dobitnie świadczą o sprawności pisarskiej i walorach erudycyjnych Autora.

Postulaty

Na kanwie dysertacji jawią się wyraźne postulaty badawcze – i nie jest to bynajmniej w jakimkolwiek zakresie zarzut do Autora – jak choćby (mówiąc językiem wstrzemięźliwej dyplomacji) sprawa zmiany orientacji u aktywistów politycznych. Ciekawa może być zmiana świata wartości niejakiego Niesiołowskiego, postaci związanej z „Ruchem”, o którym to pisze Doktorant, że nawiązywał podówczas do dziedzictwa piłsudczykowskiego. Później zbliżył się do kręgu narodowo-chadeckiego (ZCHN), by ostatecznie stać się wyznawcą wulgarного antyklerykalizmu i aksjologicznego prostactwa.

Drugą postulowaną kwestią pozostają opozycjoniści uwikłani w relacje z UB/SB lub własne słabości, skrzętnie wykorzystane przez służby do zdominowania tzw. figuranta. Nieodłączna jest tu osobista amnezja własnych celów, pasji i przekonań. Tu wskazać można nazwiska kilku ważnych person tzw. opozycjize względu na swoisty autorytet lub pełnioną rolę społeczną: mentora-moralisty Andrzeja Szczypiorskiego, pisarza; wyrocznie środowiska opozycyjnego Jacka Kuronia i Adama Michnika; wspomnianego już Stefana Niesiołowskiego z jego osobistą i aksjologiczną degrengoladą; spizowego stratega działań niepodległościowych Leszka Moczulskiego, TW „Lecha”; stylizowanego na legendarnego Komendanta przywódcę NSZZ Solidarność Lecha Wałęsę, i to nie tylko przez analogię wąsów; i wielu innych.

Innym wątkiem, siłą rzeczy zawężonym do środowiska opozycji niepodległościowej, jest zbadanie wpływu władz RP na politycznym wychodźstwie w Londynie na tzw. legalistów konstytucyjnych w opozycji krajowej, typu Wojciech Ziemiński, dr Janusz Kamocki z Krakowa z ugrupowania „Zamek” czy dr Henryk Bułhak z Warszawy.

Kolejny aspekt związany jest z wpływem mediów polskojęzycznych – Radia Wolna Europa, Głosu Ameryki, Radia Madryt, sekcji polskiej BBC i innych. Były słuchane nie tylko przez opozycjonistów (niektórzy mieli najlepsze kontakty z szefami owych rozgłośni, a niektórzy byli mocno sekowani, czyli czyje informacje miały największe przebicie w eterze?!), ale też przez partyjny estrabliment, co potwierdzają autycje zbiegłego na Zachód jednego z komunistycznych bandytów płk. UB znanego pod nazwiskiem Józefa Światły, po którego rewelacjach nastąpiły zmiany w strukturach partyjno-państwowych PRL. Audycje polskie owych rozgłośni zachodnich były masowo odbierane i miały istotny wpływ na stan umysłów w Kraju.

Doktorant podjął wprawdzie kwestię relacji - opozycja komunistyczna w Kraju a konstytucyjne władze II RP na emigracyjnym wychodźstwie, ale dość pobieżnie i konieczne jest większe studium na ten temat. Świadomość w opozycji, że w „polskim” Londynie pozostaje Prezydent RP i przez niego desygnowany rząd, była w kraju niewielka. Wyjątkiem są marginalizowane długo – także w III RP – środowiska opozycji niepodległościowej (tej w odróżnieniu od opozycji demokratycznej, w największym stopniu wywodzącej się z progenitury protoplastów „polskich” stalinowców, odsuniętych od władzy przez mniej okrwawionych reżimowców komunistycznych). *Nota bene*, strajkujący robotnicy Wybrzeża w 1980 r. i ich przywódcy strajkowi nie mieli prawie żadnej świadomości, że poza komunistyczną władzą w Warszawie jest jakaś polska WŁADZA. To skutkowało później możliwością szantażowania przez otoczenie Wałęsy prezydenta Ryszarda Kaczorowskiego. Warto ujawnić sprawozdanie Komisji Likwidacyjnej Rządu RP w 1991 r. złożone w Instytucie i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w

Londynie, ze wskazaniem, kto i ile z kręgów opozycji otrzymał subwencji londyńskich i jak się z nich rozliczył. Wiele tu byłoby zadziwień (sic!).

W kościołach pojawiło się wiele upamiętnień (Autor wspomniał o archikatedrze warszawskiej, skądinąd zwanej Katedrą Niepodległości). Wprawie na początku lat 90-tych ukazała się pozycja prezentująca takie tablice memoratywne w okresie Polski komunistycznej w świątyniach warszawskich (vide: Andrzej Tadeusz Tyska, *Pamięć utrwalona. Wojna 1939-1945 na tablicach kościołów Warszawy*, Warszawa 1990); nie ma chyba takiego opracowania dla innych terenów. Te upamiętnienia mają również wielką siłę edukacyjną i wychowawczą.

Doktorant skoncentrował się na wielkich wydarzeniach z naszych dziejów – poczynając od świętowania rocznic 3 Maja (konstytucja z 1791 r. i święto maryjne), 11 Listopada, 15 Sierpnia (zwycięska bitwa warszawska zwana „cudem nad Wisłą” i święto maryjne) – które wpisały się w narodowe mity, pozostaje wiele innych wydarzeń historycznych, okazji patriotyczno-religijnych w skali makro, jak też lokalnych przedsięwzięć – i te wszystkie wydarzenia należy egzemplifikować, bo ich nie sposób wszystkich literalnie przywołać.

Dużo tych postulatów jawi się na kanwie dysertacji doktorskiej Adama Lewandowskiego, co oznacza w gruncie rzeczy bardzo inspiratorski charakter Jego opracowania dla dalszych badań. Zapewne przynajmniej część owych postulatów podejmie sam Doktorant.

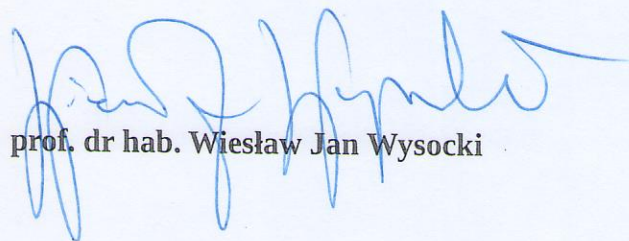
Podsumowanie – wniosek końcowy

Doktorant sprawdził się w kilku sferach swej aktywności – jako kwerendysta, badacz, pisarz, dydaktyk i organizator. Umiejętnie potrafi dokonywać kwerendy, analizować materiał i budować syntezę, wreszcie propagować i przekazywać zdobytą wiedzę a nadto umiejętnie zarządzać i organizować aktywa naukowe.

Praca doktorska mgr. Adama Lewandowskiego prezentuje wysoką samodzielność myślenia, co dzisiaj winno być absolutnie elementarną zasadą naukowca. Tę suwerenność myślenia recenzent – z uznaniem – odnajduje w recenzowanym dziele. Dysertacja wyraża dobrze zdefiniowaną i udowodnioną tezę z silnymi wnioskami. Wedle dawnych klasycznych kryteriów recenzent ocenia dysertację na *summa cum laudum*.

Wiele atutów pracy – objętość, panoramiczność problemowa, estetyka, walory językowe etc. – każą recenzentowi stwierdzić wprost, że dysertacja Adama Lewandowskiego winna być **wyróżniona**. Sugerowanie publikacji wydaje się oczywistością.

Pragnę zatem przedłożyć Radzie Naukowej Dyscypliny Historia AFiB Vistula jednoznacznie **pozytywną ocenę dysertacji doktorskiej mgr. Adama Stefana Lewandowskiego** **wnioskując o dalsze procedowanie w postępowaniu o nadanie Wymienionemu stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie dyscypliny historia**. Spełnia bowiem – co udokumentował w przedłożonej pracy doktorskiej - wszelkie wymogi (z wyraźnym naddatkiem), jakie nakłada Ustawa o stopniach i tytułach naukowych.

prof. dr hab. Wiesław Jan Wysocki

Warszawa, 28 lipca 2026 r.